

ELŐSZÓ*

Megismerni annyi mint látni; látni annyi mint elérni; elérni annyi mint ízlelni; ízlelni annyi mint lenni; lenni annyi mint nem lenni; nem lenni annyi mint lenni.

Nadzsm al-Dín Dája Rázi (1177–1256)

A spiritualitás egyetemes történetének egyik kiemelkedő alakja, Keresztes Szent János (1542–1591) főművéhez, a *Kármelhegy útjához* készített egy rajzot. A rajz egy hegyet ábrázol: a tökéletesség és a végső beteljesedés hegyét. A hegy lábától három út indul el. A jobbfelé induló széles út – ahogy Szent János fogalmaz – az »égi javakra« törekvő »tökéletlen lélek útja« – vagyis az erényeknek az a széles útja, amely minden előzetes kvalifikációtól függetlenül mindenki előtt nyitva áll. A balfelé elinduló ugyancsak széles út »a földi javakra« törekvő »tévelygő lélek útja«. Míg az előző út egyszerűen csak nem vezet fel a hegy csúcsára, addig ez az út kifejezetten tévút, mely a remélt célnak éppen az ellentétéhez vezet el. Van azonban még egy harmadik út is: »a tökéletesség szűk útja«. Ez az ösvény nyílegyenesen vezet fölfelé a hegy csúcsára. Egyedül ezen az úton lehet eljutni az élet tökéletes beteljesedéséhez, Istenhez. Ami a másik két utat illeti, Szent János nem mondja ki, csupán sejteti, hogy ezek hová vezetnek: míg a jobboldali út a mennyországba, addig a baloldali a pokolba.

A nyílegyenesen fölfelé, vagyis a közvetlenül Isten felé vezető út kezdetéhez a rajzra Keresztes Szent János a következő szavakat írta:

nada, nada, nada, nada, nada, nada – aùn en el monte, nada

Vagyis: »Semmi, semmi, semmi, semmi, semmi, semmi; és a hegyen sincs semmi.« Talán nem volt még senki, aki ennyire drasztikusan fogalmazta volna meg, hogy a végső cél felé vezető szellemi út mindannak tagadása és elvetése, ami aktuálisan van, tapasztalható, birtokolható, és a célbaérés állapota – avagy maga a Cél – úgyszintén valami olyasmi, amire a vanság egyetlen általánosan elfogadott értelemben sem vonatkozatható, s ami mindahhoz képes, ami van, nincs és semmi. Talán nem volt még senki, aki ennyire drasztikusan fogalmazta volna meg annak a keskeny ösvénynek a lényegét, amely egy végtelen önmeghaladás

---

* Forrás → Ananda K. Coomaraswamy: *Ākīṃcañña: Önmegsemmítés* (Budapest, 2000, Camelot Kiadó), p. 13–23.

folyamán *kivezet* a relativitás világából, *túl* a mennyei és pokoli szférák kettősségén is. Ez a végtelen önmeghaladás azonban paradox módon nem a meglévőnek és az adottnak a fokozását jelenti (*via positiva*). Ezen a módon ugyanis sosem lehet áttörni a relatív és az abszolút határát, hiszen »nincs olyan kozmikus fokozat, amelynél magasabb kozmikus fokozat ne lenne« (László András). A meglévő és az adott fokozása a vallás és az erények útja, vagyis a jobbfelé vezető út. Az az út, amely kivezet a relativitás világából, *reduktív* út (*via negativa*) – mégpedig a »redukció« szónak mindkét értelmében: *visszavezetés* és *csökkenés*. Visszavezetés annak, ami van, mégpedig abba az állapotba, amikor még nem volt; s lecsökkentése annak, ami van, mégpedig egészen addig, amikor már nincs. Mert hiszen – mint ahogy al-Dzsunajd (–910) megfogalmazza az egyetemes tanítást – »az embernek végül vissza kell térnie kezdeti állapotába, s azzá kell válnia, ami akkor volt, mielőtt még lett volna«. »Az esetleges lét tökéletessége [ugyanis] önnön eredendő nemlétezéséhez való visszatérésében és saját nemtudása révén megvalósuló tudásában áll – mondja Muhammad ibn Jahjá Láhídzsí (–1516). Ez annyit jelent, mint felismerni a közvetlen átélés bizonyosságával, hogy a megismerés *summuma* a nemtudás – hiszen csak e kettő között van végtelen aránytalanság. Ez a misztikus állomás az elkápráztatottság, az objektum szubjektumban való elmerülésének állomása. Ebben az állapotban táruul fel annak nemléte, ami *sosem volt*, valamint annak örökléte, ami sosem volt, hogy ne lett volna. Ekkorra a misztikust Isten már maradéktalanul abszorbeálta, olyannyira, hogy saját léte mind belsőleg, mind külsőleg, mind az evilág, mind a túlvilág vonatkozásában megszűnt – vagyis ő maga visszatért eredendő lényegi szegénységébe. Mert *ez* az igazi szegénység. ... Valójában Isten ismeretére Istenen kívül más nem juthat el, mert az, aki *más* lenne, mint Isten, *nem létezik*. Az isteni út zarándokának végső célja így annak a misztikus állomásnak az elérése, ahol felfedezi, hogy a tettek, a tulajdonságok és a dolgok pusztá lényege kioltódott, s újra magába szívta őket a teopantikus fénysugár, hogy aztán lényegi ürességük tulajdonképpen ténye esszencializálja őket. Mindaddig, amíg a misztikus nem éri el saját *valótlanságát* – ami nem egyéb, mint a teljes újrafelszívódás [Istenbe] –, nem érheti el az isteni lét által megvalósuló esszencializáció *valóságosságát* sem, amely Istenen keresztül megvalósuló létfölötti létezés. Saját erőfeszítéssel kivívni a *nemlétnék levés* állapotát éppen annyi, mint elérni az Isten általi *levés* állapotát. Az abszolút nemlét csak az abszolút létben és az abszolút lét által nyilatkozik meg. ... Ez az Istenbe való felszívódás állapota (perzsa *fanā fi'llāh*), ahol a lét visszatér a nemlétnékbe, [és] a nemlét [is] visszatér a nemlétnékbe, a Könyv versével összhangban: »Isten azt parancsolja neked, hogy azt, amit megőrzésre kaptál, add vissza annak, akihez tartozik« (Korán 4.61).« Ez az út – és *csak* ez az út – az,

ami az embert elvezeti az Abszolút léthez, Istenhez, Önmagához. Ezen az úton az ember nem épít, hanem lebont: lebontja aktuális önmagát. Egészen pontosan felszámolja aktuális, *in concreto* átélt önmagával való azonosságát – hiszen »a végső cél a személyes identifikációból az abszolút identifikációba való redukció« (László András). Ez az identifikáció-felszámolás az, amit a keleti és nyugati metafizikai tradíció az »önfeláldozás«, a »halál« és a »megsemmisülés«/»megsemmisítés« metaforáival ír le. Noha »halálnak« nevezik, ez a halál sokkal valóságosabb, mint az a halál, amely az embert földi élete végén várja. »A gnosztikusok már azelőtt halottak – írja Ahmad al-Alawí (1869–1934) –, hogy keresztülmennének a közönséges halálon. A Próféta azt mondta: ›Halj meg, mielőtt meghalnál!‹ – és ez az igazi halál, mert a másik halál csupán a tartózkodási hely megváltozását jelenti. A halál igazi értelme a szúfik tana szerint a szolga kialvása – vagyis a szolga végleges kitörlődése és megsemmisülése. A gnosztikus halott önmaga számára és az egész világ számára, de feltámadott Urában, úgy-hogy ha létezéséről kérdeznéd, nem tudna válaszolni, hiszen szem elől veszítette saját individualitását. Amikor egyszer Abú Jazíd al-Bisztámít (–874) magáról kérdezték, azt mondta: ›Abú Jazíd halott – és bárcsak ne kegyelmezne meg neki Isten!‹ Ez az igazi halál; de ha a Feltámadás Napján megkérdeznél valakit, aki csak a közönséges halált ismeri: ›Ki vagy?‹ – az azt válaszolná: ›Ez és ez vagyok‹ – mert élete sosem szűnt meg, és sosem szívta be a halál illatát, hanem egyszerűen csak átment ebből a világból egy másikba; márpedig senki sem képes felfogni az igazi halál értelmét, csak az, aki már keresztülment rajta.« Mindazonáltal aminek ilyen módon meg kell halnia és meg kell semmisülnie, az valójában már most sem létezik, vagyis már most is csak illuzórius realitással rendelkezik. Az ember feladata éppen ezért ebben a folyamatban valójában nem a szó szoros értelmében vett megvalósítás, vagyis nem megvalósítása valaminek, ami híjával van a valóságnak, hanem ellenkezőleg: a végső beteljesedése felé törő ember feladata *megvalótlanítás*, mégpedig »a *valótlan*ság *megvalótlanítása*« – mint ahogy Ramana Maharsi (1879–1950) próbálja megfogalmazni azt a folyamatot, amelynek során azt, ami nem valóságos, de annak tűnik, meg kell fosztani a valóságosság illúziójától. Ezért mondhatja azt Abú-Abbász Ibn al-Arif (XII. század), hogy »korlátozódjék a semmire az, ami soha nem is létezett, és maradjon fenn örökre az, ami még soha nem szűnt meg lenni«. Aki ezt a feladatot a végsőkig beteljesítette, az a felébredett, a beérkezett, az igazi dervis; ő az, aki maradéktalanul kioltotta partikuláris egzisztenciájának tudatát – s ennek megfelelően Abúl-Haszan Alí al-Kharaqáni (954–1034) paradox megfogalmazását használva elmondhatjuk, hogy »egyetlen dervis sincs a világon; és ha mégis lenne egy, az is nemlétező lenne«.

Ananda K. Coomaraswamy (1877–1947) tanulmánya ennek az igazi halálnak, ennek az önmegsemmisítésnek és önmegsemmisülésnek a tradicionális tanát öleli fel – elsősorban buddhista és keresztény források alapján –, méghozzá olyan tisztasággal és elevenséggel, hogy az munkáját nemcsak saját életművének, hanem általában a metafizikai tradicionalitás XX. századi irodalmának is egyik kiemelkedő darabjává avatja. Ahogy azonban csak annak lehet fogalma az igazi halálról, aki már átment rajta, éppúgy csak az tudja felismerni Coomaraswamy tanulmányának igazi értékét és nagyszerűségét, akiben legalább egy intuíció erejéig megjelent önmaga megsemmisítésének az igénye.

Coomaraswamy az önmegsemmisítést nem mint utat, hanem inkább mint doktrínát tárgyalja: a »mit?« és a »miért?« kérdésre keresi a választ, s nem a »hogyan?« kérdésre. A »hogyan?« kérdésre adható válasznak ugyanis jószerivel az összes tradícióhoz kapcsolódó összes spirituális praxist magában kellene foglalnia – ezek ugyanis gyökerükben mind az önmegsemmisítés princípiumához kapcsolódnak, illetve mind ebből nőnek ki. Mégis, ezek az utak, helyesebben az önmegsemmisítés eszközei alapvetően két nagy csoportra oszthatók: mentális, valamint beállítódásbeli eszközökre. Az előbbiek közé tartoznak a koncentráció, meditáció és kontempláció különféle, rendkívül változatos formái; míg az utóbbiak azokat a kialakítandó attitűdöket, hozzáállásokat ölelik fel, amelyek célja az *egzisztencia* metamorfózisa. Természetesen tiszta típusok, mint ahogy szinte sehol, itt sincsenek, hiszen ha lehet is különbséget tenni a mentális szféra és az egzisztencia között, a kettő elválaszthatatlan egymástól, s ez különösen nyilvánvaló a spirituális praxis folyamán. Egyes utak azonban inkább a mentális gyakorlatokra épülnek, míg más utak az egzisztencia transzformációjára.

Ami a mentális szférában véghezvitt önmegsemmisítést illeti, ennek klasszikus példája a klasszikus jóga. A jóga célja ugyanis a mentális fluktuáció (szanszkrit *citta vṛtti*) felszámolása – ami nem egyéb, mint annak a mentális szférának a felszámolása, amelyben az ember önmagát közönségesen átéli és megragadja. A felszámolás eszköze itt valójában a megállítás (szanszkrit *nirodha*). Ugyanis akár csak a fizikai értelemben vett anyagnak, az elmének is ugyanazt jelenti a mozgás: *létét*. Az anyag belső mozgása – valójában az anyag *élete!* – ugyanis szükségképpen korrelátuma az anyag létének. Mozdulatlan, vagyis belső mozgás nélküli anyag nincsen, és éppen ezzel függ össze az abszolút nulla fok gyakorlati és elvi elérhetetlensége: ez ugyanis az anyag belső mozgásának teljes megszűnését jelentené, ami viszont az anyag létének megszűnését vonná maga után. Ez a törvényszerűség tehát – a megmaradási törvények mellett – az úgynevezett »term-

tésvédelmi törvények» közé tartozik: arra szolgál, hogy teremtesen/megnyilvánuláson belüli eszközökkel ne lehessen megszüntetni létet; vagyis hogy ne lehessen abszolút értelemben megsemmisíteni anyagot, mert ez tulajdonképpen inverz módon egyenértékű lenne a *creatio ex nihilo*val, a semmiből való teremtéssel.

Mozgásban lenni és létezni, vagy másképpen megfogalmazva: élni és lenni az elme számára is elválaszthatatlanul egyet jelent. Ezt a törvényszerűséget igyekeznek kihasználni azok a jógikus típusú gyakorlatok, amelyek végső soron mindig az elme megállítására – »megfagyasztására« – törekednek: ugyanis az elme totális felszámolása, létének megszüntetése csak megállításon keresztül érhető el. A megállított elme ugyanis nem-elme, vagy inkább nemlétező elme. Mivel tehát az élet és lét egyenértékűsége folytán *maga a mentális fluktuáció az elme*, e fluktuáció megbénítása az elme megsemmisülését eredményezi, az elme megsemmisülése pedig az átélésben önmegsemmisülésként jelentkezik – hiszen annak megsemmisüléséhez vezet, amivel az ember egy életen keresztül azonosította magát; s minthogy eközben a tudatosság nemcsak egyszerűen fennmarad, hanem végtelenszeresen felfokozódik, ennek a megsemmisülésnek a korolláriuma annak felismerése, hogy »én nem az vagyok, akinek eddig hittem magamat«.

Az imént azonban azt állítottuk, hogy az anyag megsemmisítése természetes eszközökkel – vagyis anyag által – nem kivitelezhető. Valójában ez igaz az elmére is: ugyanis az elme sem képes arra, hogy felszámolja önmagát. Önmagát semmi sem tudja felszámolni, mint ahogy önmagát semmi sem tudja létrehozni. Ha az elme képes is arra, hogy mozgását infinitezimálisan lecsökkentse, ám e lelassított elme és a nem-elme között még mindig olyan – valójában még mindig végtelen – távolság van, amelyet az elme képtelen áthidalni. A megállítás tehát már nem az elme műve, hanem Annak műve, Aki az elme háttérében örö-

Catherine Schuon festménye

kösen ragyog. Az elme teljes megállása, vagyis megsemmisülése tehát csak egy *deus ex machina* révén valósulhat meg; és ez az, amit tradicionálisan »kegyelemnek« neveznek.

Hasonlóképpen önfelszámolási, vagyis megsemmisítési folyamatként értelmezhetők azok a spirituális eljárások is, amelyek a beállítottság átalakításán keresztül akarják feje tetejére állítani az egzisztenciális *status quót*. Az egzisztencia nukleusza az, amit tradicionálisan »egónak« neveznek. Az ego azonban nem ragadható meg közvetlenül, csak megnyilvánulásain keresztül – megnyilvánulásain keresztül pedig azért ragadható meg, mert megnyilvánulásainak nemcsak *productora*, hanem *productuma* is. Nemcsak kifejezi magát megnyilvánulásain keresztül, hanem *táplálkozik is belőlük*. Sőt, ez a hamis én, ez a pseudocentrum nem valamiféle pozitív pszichoszubsztanciális valóság, hanem pusztán csak egy metszéspont: azoknak a megnyilvánulásoknak, akcióknak és tendenciáknak a metszéspontja, amelyek közönségesen az individuális személyiséget alkotják. Nos, ha ez a hamis centrum nem képes folyamatosan »tételezni magát« különféle – verbális, habituális, emocionális, voluntáris stb. – akcióin keresztül, akkor fokozatosan elsorvad – pontosan annak megfelelően, ahogy a Buddha hasonlata mondja: ha a tüzet nem táplálják folyamatosan, előbb-utóbb bealszik. Így huny ki a telhetetlen ego is, ha aktusai és megnyilvánulásai révén nem jut táplálékhoz.

László András írja egyik aforizmájában, hogy »aki nem képes arra, hogy egész életét egyetlen folyamatos emelkedéssé tegye, ... az valójában *visszaél* életével.« Nos, ha valakiről, akkor Ananda K. Coomaswamyról el lehet mondani azt, hogy nem élt vissza életével. Tanúskodnak erről művei is: legkiválóbb tanulmányait, mint a jelen tanulmányt is élete – testi élete! – alkonyán, utolsó tíz éve alatt írta. Életútja, érdeklődésének fokozatos alakulása annak az embernek az átalakulása, aki *mind lényegibb* irányba igyekezett fordulni. Első tanulmányai a századforduló környékén – hivatalos képzettségének megfelelően – még a geológia tárgykörébe estek. De gyorsan rájött arra, hogy az ásványok és kőzetek világa nem képes kielégíteni. Geológiai kutatóútjai során figyelt fel a buddhista és hindu művészetre, és ezt követően a délkelet-ázsiai művészet, majd később általában a tradicionális művészet került érdeklődésének homlokterébe. Számára azonban a művészet többet jelentett a puszta esztétikánál: »Coomaraswamy ... nem művészettörténész volt – írja róla Seyyed Hossein Nasr; a tradicionális művészet iránti érdeklődése voltaképpen az igazság iránti érdeklődés volt, amelyet az tartalmaz.« S noha a művészet iránti érdeklődése élete végéig megmaradt,

mégis képes volt továbblépni a művészeti formákba rejtett tradicionális igazságoktól a tisztán metafizikai és iniciatikus doktrínák, a formákhoz nem kötött szellemiség irányába. Ennek egyik ragyogó dokumentuma, sőt bizonyos tekintetben csúcspontja az önmegsemmisítés tradicionális tanáról írott tanulmánya. De Coomaswamy ezzel sem elégedett meg, mert tisztában volt azzal, hogy e tan ismerete pusztán egy *lehetőséget* foglal magában: a megvalósítás lehetőségét; tisztában volt azzal, amit Thomas Traherne (1634–1674) hangsúlyozott: »Nem ismerni a vezérlő elveket – avagy [ismerni őket, de] nem szerintük élni: ez egyaránt nyomorúságos állapot.« S hogy az iniciatikus önmegsemmisítés tana nemcsak a metafizikai tradíció ezoterikus iskoláinak, hanem személyesen Ananda K. Coomaswamynak is mennyire szívügye volt, azt a *Hinduizmus és buddhizmus* című nagyszerű könyvének vallomásszerű megállapítása is jelzi: »Boldog az az ember, akinek a sírjára ezt írhatják: *Hic iacet nemo* – Senki sem nyugszik itt.«

Buji Ferenc

